

УДК 378.016:811.111

ПСИХОЛОГІЯ ВИКЛАДАННЯ: ПОШУК

Рябих М.В., канд. пед. наук (Харків)

Робота виконана у межах досліджень, присвячених психологічним аспектам викладання іноземної мови, пошуку шляхів оптимізації навчання студентів іноземної мови у вищих навчальних закладах. Розглядаються загальні принципи викладання, роль викладача та роль студента у навчальному процесі, наводяться думки студентів щодо актуальних питань викладання та їх аналіз автора цієї статті. Продовжується тема пошуку складових поняття „ефективний викладач.” У статті також продовжується аналіз стосунків між викладачем та студентами, робиться спроба знайти їх оптимальний рівень.

Ключові слова: ефективний викладач, методика, особистість, психологія, професіоналізм, якісні характеристики.

Рябих Н.В. Психология преподавания: Поиск. Работа выполнена в рамках исследований, посвященных психологическим аспектам преподавания иностранных языков, поиску путей оптимизации обучения студентов у высших учебных заведениях. Рассматриваются общие принципы преподавания, роль преподавателя и роль студента в процессе обучения, приводятся мысли студентов касательно актуальных проблем преподавания и их анализ автором данной статьи. Продолжается тема поиска составляющих понятия „эффективный преподаватель”. В статье также продолжается анализ взаимоотношений между преподавателем и студентами, делается попытка найти их оптимальный уровень.

Ключевые слова: эффективный преподаватель, методика, личность, психология, профессионализм, качественные характеристики.

Riabykh M.V. Pedagogical psychology: the search. This contribution has been made within a series of studies concerned with psychological aspects of foreign language teaching, the search for optimal teaching methods in higher educational institutions. The paper reviews the general teaching principles, the role of a teacher, and the role of a student in this endeavour, shares students' understanding of the teaching process, and its interpretation by the author of this contribution. Once again the concept of an efficient teacher is studied. The article also looks at the relationship between a teacher and a student, attempts to find its optimal correlation.

Key words: efficient teacher, methods, personality, psychology, professionalism, qualitative characteristics.

У даній статті висвітлене дослідження, яке продовжує цикл досліджень пов'язаних з психологічними аспектами викладання іноземної мови у вищих навчальних закладах, пошуку шляхів вдосконалення процесу викладання, з урахуванням, та поглибленням уявлення про головні компоненти навчального процесу. Проведене раніше дослідження [1; 2] дозволило скласти перелік чинників, які можуть позитивно впливати на ефективність навчання та засвоєння іноземної мови. Попереднє дослідження [2] також можна також вважати першим кроком на шляху дослідження поняття „ефективний викладач”, дозволило встановити низку елементів, які, на наш погляд, становлять таке поняття. Тобто було поставлене завдання за

аналогією з відомими в методиці „вимогами до ефективного засвоєння” (“requirements for optimal input”) скласти „вимоги до „ефективного” викладача” (“requirements for optimal teacher”), у чому і вбачається актуальність цього дослідження.

Таким чином об’єктом дослідження, викладеного у статті, є поняття „ефективний викладач”. Предметом дослідження є елементи, які становлять поняття „ефективний викладач іноземної мови”.

Метою дослідження є уточнення і розширення переліку елементів поняття „ефективний” викладач, а також перевірка валідності кожного з таких елементів.

Матеріалом дослідження були відповіді студентів на запитання запропонованої їм анкети та спостереження автора цієї роботи.

Дослідження проводилося протягом одного академічного семестру. Випробуваними були студенти двох груп: першого та четвертого курсів перекладацького відділення факультету іноземних мов Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, які вивчають англійську мову як другу іноземну. Так вибірка випробуваних не випадково. Справа у тому, що, за спостереженнями автора цієї роботи, погляди студентів від курсу до курсу можуть змінюватися. Головними методами дослідження були анкетування, спостереження, зрізи успішності навчання, статистична обробка даних.

Дослідження проводилось за такою схемою. Головні питання, які, на думку автора складають зміст проблеми, що висвітлюється, були включені до анкети, запропонованої студентам, та аналізувалися на основі збігу або розбіжності досвіду, спостережень та особистих думок автора з думками студентів. Для зручності аналізу питань нижче наводиться запропонована студентам анкета.

АНКЕТА

1. Що на ваш погляд є більш важливим (у відсотковій пропорції). Які саме риси зовнішності та які якісні характеристики мають бути присутніми і чому?	
- зовнішність викладача	
- якісні характеристики викладача	
2. Як, на ваш погляд, викладач вищої школи має відрізнятися від вчителя школи (які ваші очікування щодо викладачів університету?)	
вік	
стать	
національність	

3. Чи пов'язуєте Ви своє успіхи (невдачі у навчанні з особистістю викладача (до якої міри?)	
4. Які якості викладача вас захоплюють і які відштовхують?	
5. Що прикрашає викладача?	
6. Чи готові ви вибачити викладачеві деякі, на ваш погляд, негативні риси? (Якщо так, за яких умов?)	

Важливість зовнішності коливалася від 0 % до 30%. Треба зауважити, що коли відповідачі-чоловіки зазвичай обмежувались цифрами, відповідачі-жінки додавали деякі коментарі. Далі приводимо деякі висловлювання: *охайність, строгий одяг, добрий погляд, гарна посмішка*. Що стосується якісних рис, то їх результат 70%-100% красномовно свідчить про явну перевагу даних характеристик. Деякі з студентів, які брали участь в опитуванні наводили такі риси викладача, хоча у самому питанні цього не вимагалось. Серед наведених рис були такі: розуміння, інноваційність (студент, який якісним характеристикам надав 100%, і який був кращий у групі четвертого курсу за успішністю навчання), впевненість у своїх знаннях (неодноразово), спроможність підтримувати психологічний контакт з студентами (неодноразово), любов до предмету, врівноваженість, терплячість, професіоналізм (неодноразово), ерудиція. Треба зазначити, що серед наведених якостей найбільш значущими для студентів виявилися професіоналізм викладача та його індивідуально-психологічні характеристики.

Незважаючи на впевненість автора цієї статті про те, що сутність викладача незалежно від місця його роботи не змінюється, було цікавим почути думки студентів щодо можливих відмінностей вчителя школи від викладача вищого закладу освіти. Таким чином можна було побачити, що „учорашні” школярі (особливо студенти першого курсу) хотіли б побачити у викладачеві вищого закладу освіти. Ось деякі з відповідей студентів-першокурсників:

1. *Викладач має відноситися до студентів як до дорослих людей.*
2. *Викладач, можливо, має мати більш формальні стосунки зі студентами, ніж це було у школі.*
3. *Викладач вищої школи має приділяє більше уваги саме навчальному процесу, а шкільні викладачі – вихованню.*
4. *Викладач вишу у меншій ступені зацікавлений у успіхах студентів, а у школі ти відчуваєш себе як у великій родині, усі турбуються за твої успіхи.*

Наведені студентами першого курсу висловлювання усі без виключення, у різній формі свідчать бажання бути більш самостійними, ніж у школі.

Далі наведені висловлювання студентів четвертого курсу:

1. *Досвідом (найкращий за успішністю навчання студент групи).*
2. *Викладач вищої школи має бути, на мій погляд, більш освіченим, і не тільки у своєму предметі.*
3. *Викладач вищої школи повинен приводити свої власні приклади, плюси та мінуси з приводу обраною професії та матеріалу, що викладається.*
4. *Викладач має бути більш суворішим зі студентами, ніж у школі.*

Тобто студенти четвертого курсу зробили акцент на компетенції та професіоналізмі викладача вищої школи (на відміну від студентів першого курсу), тобто на більш якісних ніж кількісних показниках викладача. Але і ті інші вимагають формального якісного викладання у вищій школі, що повністю співпадає з точкою зору автора цієї статті, які ґрунтуються на багаторічних спостереженнях за процесом навчання та за його суб'єктами.

Третє питання було пов'язане з особистістю викладача і можливим її (на думку студентів) впливом на навчання дало такі висловлювання:

1. *Пов'язую, та в дуже великій мірі. Цікаве та кваліфіковане надання матеріалу спонукає мене на витрату більших зусиль на його вивчення.*
2. *Так, інколи підхід та відношення викладача впливає на успіхи у навчанні або невдачі. Але, звичайно, у більшій мірі це залежить від самої мене.*
3. *Наприклад, якщо викладач негативно відноситься до студентів, це призведе до зниження вмотивованості до навчання, студенти стають апатичними і процес навчання іде в'яло.*

Такі відповіді студентів четвертого курсу свідчать про те, що студенти пов'язують великою мірою успішність свого навчання з особистістю викладача (розгорнутий аналіз індивідуальних якостей викладача буде наданий у іншій публікації). Також деякі студенти зауважують, що у більшій ступені їх успішність все ж таки залежить від них самих. Відповіді студентів першого курсу були не достатньо чіткими, можливо вони ще не зовсім розуміли про що йде мова. Більшість відповідей була пов'язана з спроможністю викладача *зацікавити предметом* та з *справедливістю в оцінюванні робіт студентів*. Також студенти неодноразово згадували про *вимогливість* з боку викладача. Цікавою була також думка про те, що студентка пов'язує свої успіхи у навчанні на 80% з роботою викладача, а невдачі *не пов'язує зовсім*.

Наступні четверте та п'яте питання були дещо схожими за змістом. Наведемо відповіді на першу частину питання (якості викладача що захоплюють), які частіше зустрічалися в анкетах студентів четвертого курсу:

1. *Вміння підтримувати позитивну психологічну атмосферу у класі*

2. ... якщо я бачу, що він чи вона дійсно любить свій предмет та знає цей предмет.
3. Подобається коли викладач як „риба у воді” у своєму предметі.
4. Досвід, рівень знань, ерудиція.

Як свідчать наведені відповіді студентів більш за все захоплюють знання та ерудиція свого викладача. Відповіді студентів першого курсу загалом не відрізнялися від попередніх, домінуючим словом у відповідях було *професіоналізм*. Проте молодші студенти неодноразово згадували про *повагу до студентів, розуміння їх інтересів*, що, на нашу думку, є логічним зважаючи на молодший вік студентів, та на їхні думки, викладені вище (у школі до них ставилися більш як до дітей ніж у університеті). Також автор вважає, що той факт, що до них ставляться як до дорослих людей „новоспеченим” студентам подобається.

Наступне п'яте питання, яке незначною мірою відрізнялося від попереднього, додало деякі інші якості, які, на думку студентів, могли б „прикрасити” викладача. Перерахуємо деякі з них:

1. *Вміння при введенні матеріалу приводити приклади з життя.*
2. *Захопленість своїм предметом.*
3. *Почуття гумору, здатність пожартувати з студентами.*
4. *Суворість (до певної міри), справедливість, стриманість.*
5. *Авторитет, як серед інших викладачів, так і серед студентів, що передбачає, передусім, професіоналізм.*

Приведені вище відповіді більш не потребують коментарів, але цікавим є ще одна лаконічна відповідь студента четвертого курсу – *здоровий глузд*. Напевно така відповідь студента старшого курсу свідчить про те, що він вже бачив і протилежне.

Шосте запитання у анкеті базувалося на спостереженні автора статті про те, що студенти зазвичай по-різному поводять себе з різними викладачами. Наведемо один (ї зчислених) приклад зі своєї практики. Викладач говорить про групу студентів таке. „*Вони нічого не хочуть робити, неможливо їх примусити працювати, часто огризуються, прогулюють заняття*”, тощо. Автор цієї роботи був викладачем цих самих студентів рік потому і міг дати їм таку характеристику. Майже стовідсоткове відвідування занять, стовідсоткове виконання як домашнього завдання так вмотивована робота у класі, ніяких проблем з дисципліною. Такі спостереження викликали формулювання шостого запитання. Далі наводяться вислови студентів щодо згаданих вище запитань, які, на нашу думку є також пов'язаними між собою.

Запитання шосте:

1. *Так, я згоден, але при цьому викладач повинен добре проявити себе під час навчання.*

2. Звісно готова, тому що викладачі це також люди, а вибачити готова за умови, якщо позитивних рис більше ніж негативних.

3. Не надто.

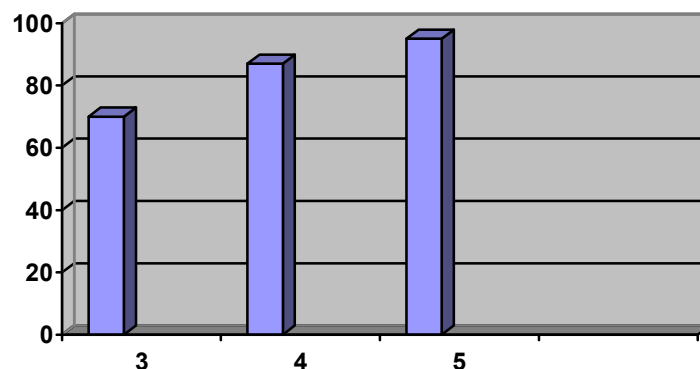
4. Так, якщо викладач має інші позитивні риси.

5. Я можу вибачити викладачеві не пунктуальність, але якщо він є авторитетом для мене.

6. За умови високого професіоналізму та поваги до студентів.

Таким чином, відповіді студентів як четвертого так і першого курсів збігають з уявленнями автора цієї статті. За умови позитивного „іміджу” викладача, який досягається перш за все професіоналізмом та доброзичливим ставленням до студентів, студенті не зважають на певні його недоліки та упущення. Такий висновок має бути корисним для перш за все молодих викладачів, яким треба спочатку попрацювати над створенням згаданого вище „іміджу” задля ефективної навчальної роботи, і тоді буде створено „запас міцності” який вже потім буде допомогти самому викладачеві. Заразом варто застерегти молодих викладачів від копіювання поведінки інших викладачів, які вже мають авторитет серед студентів. Авторитет виборюється кропіткою роботою, і його не можна отримати шляхом спрощеного копіювання дій інших. Одне і теж слово сказане на адресу студента з вуст авторитетного викладача буде звучати для нього чи для неї як комплімент, таке ж слово, сказане у бік студента викладачем, якому поки що бракує авторитету, може бути сприйняте як образа.

Задля більшої наочності кореляції наведених вище та проаналізованих відповідей студентів на запропоновані запитання та їхньою успішністю у навчанні була побудована наступна діаграма (див. рис.1).

Горизонтальна вісь – результати підсумкового контролю знань студентів (за п’ятибальною шкалою), вертикальна вісь – усереднені відповіді студентів на запитання анкети

Рис. 1. Кореляція відповідей студентів з їхньою успішністю у навчанні

Як видно з діаграми, відповіді студентів з вищими результатами успішності у навчанні у більшій ступені корелюють з загальними усередненими тенденціями, пов'язаними з особистістю викладача та їх впливом на процес навчання.

Проведений вище аналіз не є цінним сам у собі, а має дати уявлення, якщо говорити формально, про набір тих елементів, які складають поняття „оптимальний викладач” або „ефективний викладач”, саме це ті якості, які майбутній (або і теперішній) викладач повинен „вирощувати” у собі.

Перспектива дослідження вбачається у подальшому уточненні елементів, які складають поняття ефективний викладач та формулюванні певних порад щодо дій та поведінки викладача вищого закладу освіти у навчальній групі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Рябих М. В. Гіпотетичні складові успішності навчання іноземної мови / М. В. Рябих // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – 2006. – № 726. – С. 213-215.
2. Рябих М. В. Умови оптимального засвоєння іншомовного матеріалу / М. В. Рябих // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2008. – № 805. – С. 158-162.